

La por és cosa de nens

Revista Catalana de Psicoanàlisi, Vol. XXVIII/2. Monogràfic La Por

Assumpció Soriano Sala¹
Barcelona

En aquest article s'explica com l'adolescent, malgrat estar vivint una etapa de crisi i d'incerteses, tendeix a no poder reconèixer el sentiment de por, ja que l'identifica com una cosa infantil i per aquest motiu, ho rebutja.

L'entorn adult que envolta l'adolescent és, en la societat actual, cada cop més inestable i canviant; aquesta situació sovint no facilita l'apropament als sentiments de fragilitat, com és la por.

Paraules clau: adolescent, ansietat, escola, família, intervenció terapèutica, por, símptomes, societat

Aspectes generals

Quan em van proposar que parlés sobre la por en els adolescents, el primer que vaig pensar és en les vegades que, en les entrevistes o en teràpia, havia captat com el noi o la noia estava espantat enfront dels nous reptes del creixement, de les relacions, dels estudis. I que en l'intent de fer-li veure això, rebia una reacció de negació, rebuig o "xuleria" en resposta a la meua poc encertada intervenció.

1. Metgessa psiquiatra i psicoanalista SEP-IPA. Coordinadora de l'Hospital de Dia per a Adolescents de Sant Pere Claver Fundació Sanitària. E-mail: asoriano@fhspereclaver.org

Com que crec que una part fonamental del treball terapèutic i assistencial és trobar la porta d'entrada que el pacient ens ofereix per comunicar-se amb nosaltres (Soriano, 2004), el sentit comú m'ha fet anar eliminant la paraula por, quan em dirigeixo als adolescents, i escoltar quines són les paraules que fan servir quan es refereixen a aquest sentiment, que molt sovint son paraules jòquer com 'agobiat', 'ratllat', 'avorrit'.

També vaig preguntar a adolescents i post-adolescents, fora de la consulta, què recordaven ells durant l'adolescència, sobre haver sentit por, i d'una manera o d'una altra em venien a dir que la por és cosa de nens. Així doncs, ens trobem que el nostre pacient, alumne o fill està vivint un període evidentment ple d'incerteses, novetats i canvis pels quals sent moltíssima por, però sense acabar d'adonar-se'n; cosa que en certa manera és comprensible, per la barreja de sentiments amb què viu.

L'adolescent, doncs, viu moltes experiències de forma molt ambivalent. La por, la il·lusió, l'excitació, el desesper, les ganes de tirar endavant o la inseguretat. Totes elles sentides d'una forma molt radical i intensa; per això poden tenir conseqüències de vegades oposades, com adoptar conductes de risc o bé de regressió. Però el que sí que és bastant unànime és que l'adolescent viu centrat en el present, i poca força tenen els arguments que se li fan des del món adult pel que fa al futur (Feduchi, 2011) o al seu passat - infància - del qual no vol saber res.

Té pressa i molta angúnia de quedar atrapat en el funcionament infantil. Així, el més habitual és que sigui aliè a qualsevol sentiment que faci referència a estats de fragilitat, que el fan sentir nen, com són les vivències de por. Aquest és un sentiment que no reconeix. Vol sortir de la infància i de tot allò que li recordi aquesta etapa. Necessita autoafirmar la seva nova identitat, deixant de banda momentàniament les etapes anteriors.

Evidentment, tot això té connotacions tècniques en el procés assistencial. El terapeuta que tracta que l'adolescent sigui conscient dels sentiments més infantils, ho ha de fer amb molta cura, i simultàniament fent esment dels aspectes madurs que coexisteixen. De no fer-ho així, al jove pacient se li pot fer insuportable i pot portar de vegades a interrompre el procés diagnòstic o terapèutic.

En el cas del sentiment de por, encara no el pot identificar com un sentiment natural, a què tothom ha de fer front davant diverses situacions de la vida. Sinó que ho sent, internament i en la veu dels adults, com una desqualificació en contra de les seves ganes de créixer. Segons i com ens expressem, el noi o la noia tradueix les nostres paraules en frases que realment tem, com: "ja no ho aconseguiràs més", "ets un pringao", "infantil", "ets com un nen que no pot avançar", "has perdut el tren per sempre", "fracassaràs".

Evidentment que no ho pot escoltar. Ell o ella creu que deixa d'anar a un grup, a l'escola, etc. perquè està atabalat, es ratlla, els adults no s'enrotllen o li tenen mania. L'espanta molt la soledat, l'avorriment, ser anormal, boig, inútil, la sexualitat, l'abandó, i es defensa a través de diferents expressions clíniques. Com diu Braconier (Marcelli i Braconier, 2005), "l'expressió de l'ansietat en l'adolescent no és directa, sinó a través de queixes somàtiques, una forma molt més tolerable que l'ansietat en si, que l'obligaria a reconèixer la seva dependència en un moment en què vol sentir-se el més autònom possible dels adults. Altres formes serien les fòbies escolars i les socials".

Sabem que molts símptomes i expressions clíniques signifiquen que la por envaeix l'ànim de l'adolescent impedit-li progressar; ens referim a la por en el sentit intern que ja va descriure Freud (1932) diferenciant-la de la por real, quan diu: "Lo que inspira el temor es, claramente, la propia libido".

A través dels símptomes clínics es manifesten formes diverses d'expressar la por, que evidentment en molts dels casos pot haver començat a la infància: les pors evolutives, les fòbies, els terrors nocturns, etc.

Cal també recordar que la por, d'una manera o d'una altra, és un sentiment que acompanya tota la vida de l'individu, sent en la seva justa mesura un factor de protecció, que permet a l'ésser humà desenvolupar-se enfront dels perills de l'existència i també afrontant-la, progressar amb el valor necessari que cal davant dels diversos avatars de la vida.

L'entorn: família, escola, societat

Ens hem centrat fins ara en la perspectiva de l'adolescent, però no podem obviar la importància de tot el que l'envolta, des del món dels adults, família, escola i societat en general.

Per una banda, cal destacar els canvis accelerats que com mai en la història van succeint, demanant a uns i altres unes adaptacions precoces a formes de vida que no sabem com implementar. La societat ha sofert multitud de canvis: per exemple, la família pot estar constituïda de maneres molt diverses, i la perspectiva de desenvolupament laboral és cada cop més incerta, generant importants dificultats per als joves en el procés d'inclusió en el món del treball.

"Podríamos decir pues, que estamos ante un escenario en que lo viejo y lo nuevo confluyen, pero que a diferencia de otras épocas esto último se mueve a una velocidad de vértigo y difícilmente se está suficientemente preparado para adoptar una postura óptima en todo los flancos que se abren, especialmente en aquellos que tienen que ver con las relaciones personales y más si los protagonistas son, en este caso, los propios hijos.

Tal vez uno de los retos a los que se enfrenta esta *sociedad adolescente*, es la necesidad de encontrar su propia adultez sin que para ello tenga que aferrarse o reivindicar modelos que difícilmente podrán regresar” (Gualtero, 2009).

Així doncs, l’entorn per a l’adolescent és més canviant i més insegur que en èpoques anteriors. La societat adulta està en plena metamorfosi, amb tot el que això implica de necessitat i esperança de trobar nous models de funcionament. Lluny d’idealitzar els anteriors, no podem negar que aquesta incertesa, inestabilitat, velocitat dels canvis, ens fa pensar de nou en el nostre tema. Com ens col·loquem els adults davant la por? Quins missatges rep el jove de la seva societat?

L’adolescent està en un moment en què la influència del nucli més proper, la família, comença a perdre rellevància en comparació amb l’impacte del conjunt de la societat en la qual vol entrar i enfront de la qual es mostra molt influenciable. Per tant, tot i la importància de la família, comença a tenir molta força la societat en general i els missatges que per diferents vies li van arribant. Ara, sobretot, hem d’incloure tota la força de les xarxes socials, en què ell és molt més expert que els adults que l’envolten, i com assenyala Eugènia de Pagès (2011) en la recent publicació *La generació google*, sense negar els avantatges de les noves tecnologies, també cal tenir en compte que poden produir canvis en la manera d’aprendre i pensar, molt sovint en la línia d’una major dispersió mental, dificultant un aprenentatge amb més profunditat.

Cal preguntar-nos si la societat actual facilita o no l’elaboració de les diferents emocions i, en concret, quina és la imatge que l’adolescent rep del que és sentir por. La por és, per excel·lència, una emoció que ens fa sentir fràgils i vulnerables, i el nostre entorn tracta d’allunyar i negar tot allò que impliqui la fragilitat de l’existència humana.

Els grans progressos tecnològics han creat una fantasia d’omnipotència, que fa que res del que òbviament continua existint lligat a la nostra vulnerabilitat, sigui ben vist. Cal no reconèixer, no anomenar, no sentir gens ni mica de por. Mentre que les dificultats per créixer, per trobar un lloc, pel desenvolupament de les capacitats adultes, en les relacions, en la sexualitat, en la vida laboral, són molt presents.

Les pèrdues, separacions, malalties, la mort, continuen sent un repte per a tothom. Les dones i homes de la nostra època i, potser des de sempre, estan condemnats a viure els seus sentiments penosos en la més estricta soledat o bé expressant-los a través de símptomes en què queden desplaçats.

Els adults que envolten l’adolescent sovint no reconeixen les seves febleses. Transmetre que la por i el valor formen part de tots els moments de

la vida, ajuda l'adolescent a acceptar-se millor en els seus moments d'incertesa, i a sentir els adults que l'envolten com a figures menys inabastables: “És possible avançar, tot i tenir dubtes, inseguretats, temors, incerteses. Són sentiments naturals”.

Com diu Blanca Anguera (2011), “La por és natural: naixem programats per sentir por i responem a aquesta emoció amb respostes biològicament dissenyades. El valor és cultural, com l'escriptura o la música, i l'ésser humà vol superar la natural por, encara que signifiqui molt esforç. (...) Som una sola humanitat amb múltiples cultures i no podem abandonar mai la confiança. Perquè tenir confiança significa que es valora quelcom i es creu en quelcom pel que val la pena arriscar-se”. Donat que el valor és cultural, caldrà tenir molt en compte el paper de l'intercanvi social entre adults i joves, ja que serà fonamental.

Cada societat ha de trobar la manera d'oferir a la nova generació uns camins amb els marges amplis perquè el jove pugui fer el seu desenvolupament, i començar a escriure la seva part en el relleu generacional. L'adult ha d'exercir el seu paper d'acompanyament, oferir un canal perquè l'adolescent vagi vivint la seva crisi vital (Soriano, 2009), evidentment amb incerteses per a uns i altres. La gestió de la por, la il·lusió, el valor són de cabdal importància. La negació de la por sotmet l'individu a la soledat de les seves vivències; per contra, el reconeixement porta a la recerca de recursos propis per enfrontar-s'hi. Així ho explicava una pacient en psicoteràpia, després d'haver passat una situació crítica, quan afirmava: “Vaig caminant, encara que de vegades em tremolen les cames”.

Referències clíniques

Ara il·lustraré algunes de les idees expressades a partir del que molts adolescents m'han ensenyat en l'espai privilegiat de la clínica. Aquest privilegi és similar al del tutor, l'entrenador, el mestre, els pares: l'adolescent ens fa partícips de les seves coses.

Faig servir la paraula privilegi ja que en aquesta edat, tot i tenir necessitat d'ajuda dels adults, de vegades és més forta la necessitat de no necessitar-nos. La fràgil i estrenada autonomia i intimitat pot sentir-se en perill si intervenim massa, si ens demanen massa, si expressen excessivament les seves preocupacions i pors; per això quan ho fan hem de ser conscients que estem tenint un espai privilegiat i delicat. Segons Jeammet (2009), “el adolescente convierte lo que necesita en una amenaza para su autonomía: *lo que necesito, puesto que lo necesito y en la medida en la que lo necesito, es lo que amenaza mi autonomía*. Le tocará entonces al entorno manejar esta paradoja y saber convertir en tolerable lo que el adolescente necesita”.

La pregunta seria, doncs, com treballar aquest sentiment en els

adolescents. Ni de forma frontal, ni negant la seva realitat. Així, com? Martí, que veiem en una consulta d'urgències durant les vacances d'estiu, té 15 anys i viu en un entorn familiar peculiar. L'acompanyen dues parelles, la mare amb el seu company i la germana amb el seva parella; el pare biològic no ha vingut, està treballant, i té poc contacte amb el noi.

Es mostren preocupats ja que veuen el noi angoixat i molt poruc, no vol de cap manera quedar-se sol a casa. Durant el curs ha anat poc a classe i ara s'ha quedat desvinculat dels companys, amb els quals contacta només amb l'ordinador. Està passant les vacances inactiu, tancat a la seva habitació i diu quelcom com que "escolta veus". A la família els amoïna i es pregunten: "Està tant malament que sent coses que els altres no sentim?" O bé: "Ens estarà prenent el pèl?".

Aquest adolescent, que pateix molt, comunica clarament la por que sent i demana que no el deixin sol; alhora, és contrari a mostrar la seva inseguretats i, a estones, fins i tot es presenta prepotent, de tal manera que genera el dubte de si realment demana ajuda o, simplement, és un manipulador, que vol que estiguin tots per ell.

La situació familiar crida l'atenció; són pares separats i tornats a aparellar i cap dels dos pares no es fa càrrec d'ell. El noi ha anat passant a viure a casa d'uns i altres ja que es tracta d'uns adults molt ocupats i "que han de refer la seva vida", de manera que tenir cura d'un adolescent amb dificultats no sembla que sigui la seva intenció més immediata. En el moment que visito el noi, viu amb la germana gran i la seva parella, que li fan bromes i li insisteixen que s'ha d'espavilar, que no ha de ser un covard.

Em quedo a soles amb el noi i es mostra molt interessat que l'entengui, que no el prengui per boig. M'explica que cada cop que es queda sol, els sorolls normals del vent, una finestra, la rentadora, etc. se li fan més forts i sent por; per això no vol que el deixin sol a casa i truca desesperadament per telèfon perquè algú torni ràpid.

Podríem plantejar-nos que el noi, després de tants canvis d'una casa a l'altra i de no trobar figures que puguin fer una funció de rêverie (Bion, 1962), té molta por, se sent sol i indefens i això li impedeix seguir endavant amb les seves activitats d'adolescent: estudis, amics. Li falta "una base segura" (Bowlby, 1989) sobre la qual anar progressant i adquirint autonomia. Les vacances d'estiu, amb la desaparició de l'efecte organitzador que suposa l'escola, els horaris, la quotidianitat, la relació amb els companys, posa aquest adolescent davant d'una situació familiar molt precària, just en un moment vulnerable per a ell. Tothom està fent una altra cosa, i ell...

Aquest seria un cas en què la por desborda tant, que l'adolescent l'explica clarament, i en canvi és el medi adult el que no pot escoltar i tenir cura de les seves necessitats, sense promoure una falsa autonomia. Cal tenir

en compte que l'adolescent pot tirar endavant els seus recursos més evolucionats, si rep una bona acollida dels seus aspectes més infantils expressats directament o indirectament.

Un cas diferent és Pol, que seria una mica com el personatge del conte *En Joan sense por*: un noi sense por. Té 16 anys i és el fill gran, el segueixen amb 8 anys de diferència dues germanes bessones. Prové d'una família modesta i sobretot el pare ha hagut de lluitar molt per progressar i aconseguir una situació social força bona. Pol ha crescut com la gran promesa, és llest, maco, té recursos relacionals, però també molt poca paciència per esforçar-se i poca tolerància a la frustració, és inquiet i mogut. En el moment que l'escolaritat comença a requerir un esforç important, ell manté la fantasia que és llest "de naixement" i que no cal que faci gairebé res. Però fracassa i continua pensant que quan ell vulgui s'ho traurà tot perquè per ell les coses són molt fàcils. La seva frase preferida és: "Està xupat".

En el fons està molt espantat enfront del fracàs, i fuig de qualsevol situació que impliqui posar-se a prova, com pot ser l'escolaritat. Alhora està ben lluny de ser conscient d'haver de connectar amb la realitat; deixar de ser la imatge narcisista dels pares és dur i busca una compensació en l'actuació. Segons Jeammet (2009), "Los adolescentes más vulnerables, sin límites continentales suficientes, quedan abandonados a sus condicionantes emocionales y a su paso al acto. La actuación se convierte en la única manera de retomar un papel activo frente a los desbordamientos emocionales".

Aquest noi aplica tota la seva habilitat personal i intel·lectual relacionant-se amb grups marginals. Aquí, ell és el líder, el que pot fer por als febles; amb les seves amenaces els espanta i els roba el que porten, mòbil, diners, etc. (Tió, 2004). Aquest ha estat el camí escollit per seguir mantenint la idea de grandesa de si mateix, que ha quedat encara més reforçat per la idealització del grup d'amics creat al voltant de l'activitat delictiva. Aquest aspecte ha quedat reflectit en el treball de Feduchi, Tió i Mauri (2008):

"La conducta violenta accentua la vivència de realitat, de sentir-se real, especialment important en l'adolescència a fi de vèncer la confusió. Una vivència de realitat que pot ser difícil d'assolir per altres mitjans, en els quals la identitat és percebuda d'una forma més difusa i insegura. Això s'intensifica quan el comportament violent és apreciat per determinades microcultures grupals, tal com passa a les bandes juvenils, i proporciona un rol i una valoració en el si del grup. Reconeixement del qual l'adolescent és molt dependent, precisament per la seva manca d'identitat. Tot això pot contribuir a fixar la violència com un tret propi d'identitat per al subjecte" (p. 47).

La por que li tenen els altres, inclosos els pares, el fa sentir fort, important. Aquest sentiment el manté en una falsa sensació de grandesa que li funciona

com una droga enfront de les propostes terapèutiques, que queden com insulses i molt desvalorades. Per descomptat, “ell no se sent ni feble, ni espantat, ni necessita cap ajuda”.

Cal vigilar molt la contratransferència, la projecció de l’hostilitat o de la impotència. No contra-actuar i trobar “la porta d’entrada a la comunicació” passa per anar molt en compte a no ferir la seva autoestima i, més aviat, crear una aliança amb alguna part d’ell que mantingui algun desig sa. En el cas d’aquest noi, encara segueix tenint algun projecte com estudiar, tenir una bona feina, i sent admiració per la capacitat de treball del pare, encara que en el fons té tanta por, se sent tan vulnerable, creu tan poc en els seus recursos - i tot això tan lluny de la seva consciència - que l’abordatge terapèutic és de vegades un jeroglífic. “La respuesta terapéutica que se proponga - diu Jeammet (2009) - tendrá que tener en cuenta la capacidad de ofrecer al paciente lo que podría llamarse una alianza narcisista, que baste para contrarrestar una inseguridad interna excesiva y haga tolerable el establecimiento de una relación y la emergencia de una conflictualidad”.

Són pacients de difícil abordatge, ja que l’aliança terapèutica, quan és possible, sol ser molt fràgil. Requereixen una intervenció múltiple, que a més del treball clínic de psicoteràpia i psicofarmacologia - quan l’alt nivell d’ansietat així ho recomana -, tingui molt en compte la família i també l’escola.

Voldria parlar finalment d’un tercer cas, en què la desorganització de la pacient ha requerit un ingrés a l’hospital de dia. Míriam és una noia de 16 anys; després de molts mesos atesa exclusivament a l’hospital de dia, amb interrupció de la seva escolaritat, i donat que havia fet una certa milloria, s’inicia un procés de retorn a l’àmbit escolar. Ella en té moltes ganes però ahora està molt espantada.

L’ingrés va ser per un trastorn de conducta amb agressivitat incontrolable, que feia impossible mantenir l’escolaritat. La relació familiar i amb els iguals també presenta moltes dificultats. La història clínica revela l’inici dels símptomes de manca de contenció des de ben petita.

Aquesta simptomatologia ha fet que no pogués aprofitar els aprenentatges i, tot i ser intel·ligent, té moltes llacunes, que compensa creant un món fictici en què ella podrà ser algú extraordinari. Aquest món fictici és de vegades tan desconnectat de la realitat que frega el deliri. Nicolò (2004, 2009) ens adverteix de l’especial funcionament fantasmàtic d’aquesta edat, que requereix una atenció acurada de l’evolució i dels aspectes de risc, sense precipitar diagnòstics.

En la relació Míriam tendeix a ser menyspreadora, no sentia que ningú l’hagués ajudat realment, i només acceptava dels altres allò que seguia el curs del seu desig. Els altres són com una part d’ella i aquest funcionament tan

narcisista l'ha anat empobrint. A l'hospital es fa un treball interdisciplinari; això vol dir que intervenim en el mateix cas i simultàniament diferents professionals que exercim funcions complementàries.

En aquesta situació de canvi, ella ha pogut verbalitzar, en els escassos moments de contacte, la por que té d'enfrontar-se a la nova escola. Reconeix que hi ha coses que hauria de saber per l'edat i no sap. Aquesta verbalització és un gran progrés, però alhora és fugaç; la fa "com de passada" a algun educador, en un taller, i és un moment de consciència que dura poc, ja que sovint es torna a replegar en el món fantàstic, en el qual creu que és capaç de realitzar coses absolutament desmesurades i irreal.

En aquests casos de problemàtica tan complexa i que afecta moltes de les àrees de desenvolupament de l'adolescent, les intervencions terapèutiques han de ser àmplies i múltiples, ja que desborden les possibilitats d'intervenció des de l'àmbit de la psicoteràpia o el tractament ambulatori, raó que fa convenient l'ingrés a l'hospital de dia. Seguint novament Jeammet (2009):

“Las medidas educativas y pedagógicas de orden individual o institucional, cuando sean necesarias, no son antagónicas del proceso psicoterapéutico, sino que al contrario, pueden ser consideradas como un instrumento útil, incluso indispensable, y ser parte integrante del mismo enfoque comprensivo y dinámico del adolescente. A través de la forma y la técnica de cada enfoque (educación, terapia ocupacional, etc.), se tratará de ofrecer al adolescente un *espacio transicional*, en el sentido de Winnicott, un área de encuentro con el adolescente en el que pueda desarrollar un lugar de intercambio...”.

Aquest moment del seu procés terapèutic implica, no una separació, però sí una disminució de la seva estada en la nostra institució i alhora un posar-se a prova acadèmicament. Evidentment som nosaltres els que havíem de llegir entre línies i comprendre que tenia molta por. És natural que es despertin tot tipus d'ansietats i a vegades un retorn a les defenses més primerenques, però tot i ser un moment molt delicat per a ella, també permet obrir-se a nous aspectes de progrés, encara que, és clar, sentint por.

Convé destacar que aquesta noia ha viscut com una ferida narcisista la relació terapèutica, ha pogut tolerar millor els espais de joc, lleure o tallers de l'hospital de dia, tot i que tampoc no estaven exempts de conflictes: per a ella, la diferenciació de l'altre i els límits necessaris per a la convivència eren sovint motiu de crisi.

La teràpia va ser un espai on va abocar més el rebuig i el menyspreu. Davant la nova incorporació a l'escola es mostra duríssima. El terapeuta no l'ha ajudat mai a res. Aquest, amb calma, la fa pensar en com va venir i com està en el moment que se li fa la proposta i els progressos reals que ha fet. Ella

li contesta que això ha estat gràcies als terapeutes anteriors; després rectifica i diu que en realitat ha estat ella qui ha volgut progressar. És evident que inconscientment tracta de fer sentir al terapeuta la seva por de ser poc útil, de ser menyspreada, de no ser capaç de tirar endavant.

Pensem que de poc serviria verbalitzar-li un funcionament mental que no està en condicions d'entendre. De tal manera que el terapeuta decideix dir-li alguna cosa tan òbvia com que per descomptat el seu progrés és també per tot l'esforç que ella ha fet i que no hi ha cap ajuda terapèutica que pugui anar bé sense l'esforç i les ganes de la persona.

Tampoc no ens sembla que la puguin ajudar les intervencions que tractin de confrontar-la al seu funcionament narcisista. En canvi sí que resulta molt positiva la presència del terapeuta, mantenint una relació que no es deixa destruir i que continua com un objecte permanent malgrat els atacs, i que l'espera fins a la propera sessió. Reconèixer el seu progrés i també la seva part de mèrit li permet introjectar la figura del terapeuta com algú que pot tolerar el seu atac sense enfonsar-se, i transmetre que el narcisisme del terapeuta ho pot suportar.

També és important que vegi que aquest terapeuta atacat pot donar-li una resposta diferent, que funciona com una resposta emocional reparadora. No entrar en una contra-actuació, discussió, fins i tot baralla, a les quals la noia està molt acostumada (Alexander i French, 1946). Retornar-li un reconeixement real i sincer dels seus progressos i dels recursos que té, que són els que ara haurà de fer servir per afrontar el nou repte fora de l'àmbit protegit que és l'hospital de dia.

Per a aquesta noia que viu amb un alt nivell d'omnipotència infantil, la separació progressiva de l'hospital de dia, la realitat del pas del temps, és difícil d'assumir. Poder acomiadar-se adequadament, sense que li calgui menysprear el que deixa, és un repte del treball de l'alta de molts dels adolescents ingressats amb aquests perfils tan narcisistes.

La vivència del temps, per a l'adolescent, queda molt ben recollida en un article de François Ladame (2007):

“Oposadament a la divinitat, la criatura humana és finita. Un dels reptes majors de l'adolescent és la integració de la finitud. Aquest moviment evolutiu té desgraciadament un preu que alguns adolescents no poden pagar: el dol per la megalomania infantil. Implica poder renunciar als fantasmes de la immortalitat i dels ideals de perfecció. Però aquest dol és a vegades impossible de fer, perquè posa en perill el fràgil narcisisme que està en joc en el passatge del nen a adult. La inscripció en la temporalitat representa un dels reptes majors de l'adolescent, indica el grau de renúncia de la megalomania infantil i reconeixement de la finitud humana. Això és correlatiu a la construcció

de la identitat i la construcció del narcisisme fragilitzat pel passatge de la pubertat i les exigències psíquiques vinculades a l'assumpció de la sexualitat adulta". (*La traducció és meva*)

L'objectiu de presentar aquests tres casos és perquè són alguns exemples de com l'adolescent por experimentar i expressar les seves vivències de por a través de manifestacions clíniques diverses i també de les dificultats per atendre'l, principalment en la mesura que el narcisisme i l'actuació predominen sobre la capacitat d'*insight*.

Per acabar

La por, com qualsevol sentiment de fragilitat, és difícil de reconèixer per l'adolescent. Ell ho confon amb ser encara un infant i això se li fa insuportable, davant de les ganes de sentir-se capaç i autònom. Però alhora, davant els nous reptes del creixement, viu una barreja de sentiments difícils d'entendre per a ell mateix i per als que l'envolten: està insegur, espantat, il·lusionat, excitat...

En la majoria dels casos, l'adolescent va gestionant tot això a través del procés que anomenem crisi de l'adolescent. Alguns, però, faran símptomes que requeriran una ajuda terapèutica, i aquesta haurà de tenir molt en compte les vivències específiques d'aquesta etapa de la vida.

L'entorn: la família, l'escola, la societat en general, és molt més canviant que en èpoques anteriors i això pot incrementar la sensació d'inseguretat, incertesa i por.

La negació de la por porta adults i joves a viure en la soledat de les seves incerteses, mentre que el reconeixement obre la porta als recursos necessaris per enfrontar-s'hi.

Hem tractat de descriure tota la complexitat que té el sentiment i les vivències de por, i així mateix ens ho transmeten les paraules del poeta:

“Escriu amb por i no em dol confessar-ho,
que aquesta por no té res de sinistra
i em fa una molt amable companyia.
Estimo molt, també allò que escriu.
Ho estimo tendrament, profundament,
no amb un amor egoista i pedant
sinó amb un amor clar, que posa accents
de llibertat damunt cada paraula.
D'aquella por i també d'aquest amor
en són plens els meus versos...”

Miquel Martí i Pol

RESUMEN

En este artículo se explica como el adolescente a pesar de estar viviendo una etapa de crisis y de incertidumbres, tiende a no poder reconocer el sentimiento de miedo ya que lo identifica como algo infantil y, por ello, lo rechaza.

El entorno adulto que rodea al adolescente es, en la sociedad actual, cada vez más inestable y cambiante; esta situación, a menudo, no facilita el acercamiento a los sentimientos de fragilidad como es el miedo. Todo ello tiene consecuencias en el trabajo clínico. Se exponen tres viñetas en las que se observan diferentes maneras de afrontar el miedo.

SUMMARY

This article explains that even when the adolescent is going through a period of crisis and uncertainty, he or she tends to be unable to recognize the feeling of fear because he identifies it as something childish and therefore rejects it. In this society, the adult world that surrounds the adolescent is increasingly unstable and changing; often, this situation does not help when it comes to considering feelings of fragility, such as fear. All of this has consequences in clinical work. We explain three vignettes which show different ways of coping with fear.

BIBLIOGRAFIA

- ALEXANDER, F. i FRENCH, T. (1946). *Terapèutica psicoanalítica*. Buenos Aires, Paidós
- ANGUERA, B. (2011). Sessió clínica de cloenda del curs 2010-2011. Barcelona, Sant Pere Claver Fundació Sanitària. Comunicació publicada en aquest mateix número de la *R.C.P.*
- BION, W. R. (1962). *Learning from Experience*. Seven Servants. New York, Jason Aronson, 1997
- BOWLY, J. (1989). *Una base segura*. Buenos Aires, Paidós
- FEDUCHI, L. (2011). El adolescente frente a su futuro. www.temasdepsicoanalisis.org, núm. 1, gener 2011
- FEDUCHI, L., TIÓ, J, i MAURI, L. (2008). "Identitat i violència a l'adolescència". *Revista Catalana de Psicoanàlisi*, Vol XXV/2, Monografia sobre Violència i identitat, pp. 37-51
- FREUD, S. (1932). Nuevas conferencias de introducción al psicoanálisis. Conferencia 32. *La angustia y la vida instintiva*. O.C., vol. XXII. Buenos Aires, Amorrortu ed.
- GUALTERO, R. D. (2009). De la adolescencia a la edad adulta en una sociedad de cambios acelerados. *Cuadernos de Psiquiatría y Psicoterapia del niño y del adolescente*, Sepypna, 47, pp. 5-34
- JEAMMET, P. (2009). "El yo frente a la libertad. Evolución social y

- adolescència". *Revista Psicopatologia y Salud mental del niño y del adolescente*, 13, pp. 31-33
- LADAME, F. (2007). L'inscription dans la temporalité: un enjeu majeur de l'adolescence. *Psychanalyse en Europe*, Bulletin 61, pp. 98-103
- MARCELLI, D. i BRACONIER, A. (2005). *Manual de psicopatología del adolescente*. Barcelona, Masson
- MARTÍ i POL, M. (1998). *Els millors poemes*. Barcelona, Proa-Columna
- NICOLÒ, A.M. (2004). *L'adolescente e il suo mondo relazionale*. Roma, Carocci
- (2009). Descompensación psicótica en la adolescencia. *Revista de Psicopatología y Salud Mental del niño y del adolescente*, 14, pp. 39-49
- PAGÈS, E. de (2011). *La generació google*. Lleida, Pagès editors
- SORIANO, A. (2004). Consideraciones sobre la actitud terapéutica en la atención a los adolescentes. *Revista de Psicopatología y Salud Mental del niño y del adolescente*, 4, pp. 81-90
- (2009). La psicoterapia en el proceso de transición a la adolescencia. *Cuadernos de Psiquiatría y Psicoterapia del niño y del adolescente*. Sepypna, 47, pp. 35-52
- TIÓ, J. (2004). *Reflexiones en torno a una experiencia de atención en salud mental a adolescentes transgresores*. XIX Jornadas de la AEN, Barcelona